

НООЕТИКА ЯК НАУКОВА ГАЛУЗЬ, ЇЇ СКЛАДОВІ ТА ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ

У статті розглянуто становлення нооетики як наукової галузі, описано її складові та історію формування. Спираючись на висловлювання філософів, яким уже більше 2500 років і вірування та уявлення про світ давніх єгиптян, культура яких нараховує вже понад 6000 років, висловлено припущення, що нооетика зародилась як наука за сивої давнини. Розглядаючи нооетику крізь призму теорій про ноосферу, глобальні проблеми, магнітне поле Землі, подано головні напрями становлення нооетики у сучасну добу.

Досліджуючи становлення нооетики як наукової галузі, передусім, варто звернутись до тлумачень самого терміну "ноосфера", його історії та до пов'язаних із ним понять. Більшість пересічних людей асоціюють цей термін виключно з теорією про ноосферу В. І. Вернадського (12.03.1863, Санкт-Петербург – 06.01.1945, Москва) [1: 73], в той час, як поняття споріднені терміну "нооетика", виникли значно раніше. Сьогодні їх можна знайти в працях відомих мислителів різних епох та у релігійних віруваннях деяких народів [2].

Так, можна припустити, що в основі теорії про Ноосферу "лежать уявлення про світовий Розум (Нус), про який древні єгиптяни згадували вже тисячі років назад, стверджуючи, що "Все є Розум, Всесвіт ментальний". Через багато століть це поняття з'явилося в Давній Греції, де лягло в основу філософії "неоплатонізму" [3]. Серед тих, хто спирався на вирішальну роль розуму у всесвіті були Анаксагор (бл. 500 до н. е. – 428 до н. е.) з Сократом (бл. 469 до н. е., Афіни – 399 до н. е.) [1: 38], останній, почавши трактувати розум як єдину причину всіх явищ, перекинув філософський міст між божественною істиною та людським пізнанням [4: 18].

Віктор Кузнецов, у своїй статті "Ноосфера землі", стверджує, що коли стародавні люди вимовляли слово "Нус", то мали на увазі під цим словом не інтелект людей, а реальний розум планети, оскільки вважали Нус (Розум) планетарною сферою і божественним творінням. На підтвердження даного висновку він наводить таку цитату Демокріта (бл. 460 до н. е. Обдери, Фракія – 370 до н. е.) [1: 36]: "Нус є "Бог в кулястому вогні" [3]. Вчення про бога-нуса-деміурга і космічну душу можна також знайти у роботі Платона (428 / 427 до н. е. Афіни – 348 / 347 до н. е.) [1: 39] "Тімей" [5: 395]. Платоновські ідеї про Нус, але вже в дещо іншій інтерпретації, можна також знайти у п'ятій дев'ятці енеад Плотіна (204 / 205 Лікополь, Єгипет – 270 рр., Мін турне, Італія) [1: 42], присвячених темам душі, розуму та єдиного [5: 394].

Ноосфера як і більшість інших термінів має декілька визначень. Узагальнюючи і спрощуючи безліч трактувань можна сказати, що ноосфера – це зображення дійсності як раціональної і впорядкованої множини речей, явищ та процесів. "Специфіка її полягає у тому, що розумність будови світу є її об'єктивною властивістю" [6: 342] Взагалі, ноосферу можна визначити як будь-яку більш-менш розвинуту філософську систему. Для первісної людини, наприклад, ноосферою була спочатку міфологія, потім релігія.

Базове розуміння поняття ноосфери нам дає теорія про ноосферу, розроблена В. Вернадським та французьким філософом бергсоніанцем та математиком Е. Леруа і допрацьована пізніше іншими вченими, такими, як А. Печчеї та М. Моїсеєв [6: 348].

Перш ніж перейти безпосередньо до розгляду теорії про ноосферу, варто звернути увагу на те, в яких умовах вона формувалась. На ХХ та початок ХХІ століть припав стрімкий розвиток науково-технічного прогресу, який призвів до того, що люди активно почали освоювати природу. Більш того, деякі філософсько-політичні доктрини відверто закликали людей не просто освоювати природу, а підкоряти її. Людство переосмислило своє ставлення до природи і свого місця в світі, наскільки адекватним було це переосмислення, сьогодні є питанням незакінченої дискусії, адже техногенні катастрофи ХХІ століття знову вказали людству на його місце. Але, водночас, не можна заперечувати, що у ХХ столітті людський розум став певною загальною силою в будь-яких проявах діяльності і стосовно будь-яких об'єктів і явищ, а отже діяльність і науковий розум стали планетарною силою, сумірною з силами природи. Набуття людським розумом такого статусу і впливу на всесвіт є сутністю ноосфери [6: 343].

Володимир Вернадський виділив такі передумови виникнення ноосфери:

- розселення Homo Sapiens по всій поверхні планети;
- створення єдиної для людства інформаційної системи;
- відкриття нових джерел енергії, що робить людину важливою геологічною силою;
- демократія, яка розширила доступ людей до управління;
- широка зацікавленість людей наукою [1: 73].

Дослідивши різні напрями впливу науки на життя, моральність, соціальний прогрес, техніку і технологію, Вернадський дійшов висновку, що "Ноосфера є нове геологічне явище на нашій планеті. В ній уперше людина стає надзвичайною геологічною силою. Вона може і повинна перебудувати своєю працею і думкою сферу свого життя, перебудувати докорінно порівняно з тим, що було раніше. Перед нею відкриваються все ширші і ширші творчі можливості" [7: 184-185].

Глобальна система, розроблена Володимиром Вернадським, має такий вигляд:

Рис. 1. Глобальна система за Вернадським.

Послідовники Вернадського оцінили його погляди на теорію ноосфери як занадто оптимістичні в тому плані, що вони не могли погодитись ані з тим, що людство здатне подолати власну недосконалість, ані з термінами, які визначив Вернадський, який писав: "... можливо, покоління моєї внучки уже наблизиться до їх розквіту" [7: 184-185], маючи на увазі розквіт творчих можливостей людини, притаманний ноосфері.

Отже, бачимо, що теорію про ноосферу можна розглядати також як теорію про настання певного часу, в якому людство завдяки розуму подолає свої проблеми і сягне фактично ідеального стану. Отже настання епохи ноосфери передбачає розв'язання глобальних проблем людства. Але відповідаючи на запитання, чи дійсно науково технічний прогрес забезпечив вирішення глобальних проблем, варто задуматись над тим, скільки нових проблем науково технічний прогрес породив сам.

У цьому контексті варто звернутись до доробків А. Печчеї та М. Моїсеєва, які створили дотичну до теорії ноосфери теорію про глобальні проблеми. Печчеї, так само, як і Вернадський, створив глобальну схему. Схема Вернадського відрізняється від схеми Печчеї лише одним останнім компонентом, яким за Печчеї є не наукова думка, а техніка. Отже, глобальна схема Печчеї має такий вигляд:

Рис. 2. Глобальна система за Печчеї.

Варто зазначити, що в даній схемі під технікою варто розуміти не просто обладнання, а науково-технічну революцію, на яку за часів Вернадського покладали великі надії, у тому числі й пов'язані з тим, що НТР вирішить найважливіші життєві проблеми.

А. Печчеї ж доводить, що науково-технічна революція не тільки не здатна вирішити ці проблеми, але більш того, вона, як і будь-яка техніка, має негативний вплив на світ загалом, не лише не розв'язуючи глобальних проблем, але й створюючи нові, такі, як, приміром екологічна проблема. Ось як описував сам Печчеї своє негативне ставлення до техніки та негативних змін, що стали її наслідком: "Попередня рівновага виявилась безповоротно порушеною... Людина вже не в змозі не лише контролювати ці процеси, але й навіть просто усвідомити й оцінити наслідки того, що відбувається... Техніка... перетворилась в абсолютно некерований фактор... та стала головним фактором змін на землі" [6: 346-347].

По суті, теорія про ноосферу є близькою до теорії про "Магнітне поле Землі". Обидві ці теорії говорять про те, що Ноосфера це не тільки діючий розум планети, а й певний, умовно кажучи, контейнер, в якому міститься знання про все суще на Землі, всі процеси, взаємозв'язки, проблеми і т. д., і ці знання не мають часових рамок [8: 28-49]. Втім, це сховище не є відокремленим чи віддаленим від людей. Таке твердження відсилає нас до ідеї про впорядкованість всього ества. Не складно зробити висновок:

оскільки все ідеально впорядковано, то цей порядок є ні що інше, як інформація, і, отже, ця інформація повинна десь зберігатися. Тотожність теорій ноосфери і магнітного поля Землі ясно видно у визначенні "магнітного поля Землі", наданому Даріо Салас Соммером (1935 р. Сантьяго де Чилі), який писав: "Магнітне поле Землі – це архів, в якому записані наші думки, слова і вчинки; це ноосфера, про яку говорили російські космісти" [3].

Отже, підводячи підсумки, можна сказати, що теорія про ноосферу характеризується надмірною вірою в силу знань. Теорія про глобальні проблеми вказує на можливі негативні наслідки розвитку теорії про ноосферу. Але на мою думку, такий стан речей не дає нам приводу відмовитись від теорії про ноосферу, як від недосконалої. Виникнення теорії про глобальні проблеми, здебільшого, на мою думку пов'язано з тим, що людство ще не знайшло оптимальних форм використання знань, які не тягли б за собою негативних техногенних, соціальних чи будь-яких інших наслідків. Тобто, йдеться про те, що теорія про ноосферу є цілком реальною і досяжною і нині, але для того, щоб втілити її в життя і нарешті досягти того ідеального стану, про який писав Володимир Вернадський, людству варто остаточно усвідомити, що знання, як і будь-яка сила, може бути використано як у благих, так і у лихих цілях. Тож, підходячи до прийняття рішення про використання чи невикористання тих чи інших наукових досягнень, людина має відповісти на фундаментальне питання: якою буде ціна досягнення мною цієї мети? І відповідно, дати моральну оцінку своїм діям та їх наслідкам.

Безперечно така моральна дискусія сьогодні точиться навколо відкриття вчених, пов'язаного з технікою клонування живих організмів. Як відомо, технічний аспект цього питання вже відпрацьований, доказом чого стала всесвітньовідома вівця Доллі, але моральний аспект і досі не вирішено.

Все вищезазначене доводить, що освіта, науковий ступінь, розуміння наукових технологій тощо ніяк не пов'язані з моральністю. Наука і знання не впливають належним чином на формування моральних засад, отже, недосконалість теорії Вернадського і її нереалізованість пов'язані не з недосконалістю ідеї про наукову думку, а з проблемами, що лишилися невирішеними в інших складових його системи, тобто у суспільстві та людині.

Подальший розвиток ноетики призвів до розгалуження даної наукової галузі на підгалузі, згідно з концентрацією уваги на тому чи іншому елементі. Так, на сьогодні можна говорити про філософський напрямок в ноетиці, про соціальний, і навіть про соціокультурний [9: 3]. Деяко окремо в цій низці стоїть така підгалузь, як ноетика, що по суті є інтуїтивним аспектом ноетики. Принципова різниця між цими двома спорідненими науковими дисциплінами полягає у їхньому предметі, так, предметом ноетики – є знання, а предметом ноетики – "людський фактор" в усіх наукових дисциплінах [10].

Таким чином, розвиток ноетики триває, її широке поле застосування розширюється за рахунок суміжних та споріднених наук, а також завдяки виділенню ноетичних складових у інших сталих наукових галузях. Розвиток даної наукової дисципліни безперечно має велике значення для майбутнього науки загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Філософія : ідеї, ідеології, персоналії : [ілюстрований енциклопедичний довідник] / укладач Ю. В. Омельченко. – К. : Ракша М. О., 2009. – 296 с.
2. Тейяр де Шарден П. Божественная середa / П. Тейяр де Шарден. – М. : Renaissance, 1992. – 256 с.
3. Кузнецов В. Бумеранг Ноосфери [Електронний ресурс] / В. Кузнецов. – Режим доступу : <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0016/001c/00161698.htm>.
4. Нерсеянц В. С. Сократ / В. С. Нерсеянц. – М. : "Наука", 1977. – 18 с.
5. Чаннышев А. Н. Курс лекцій по древней і средневековой философии : [учеб. пособие для вузов] / А. Н. Чаннышев. – М. : Высш. шк., 1991. – 512 с.
6. Філософія : світ людини : курс лекцій : [навч. посібник] / [Табачковський В. Г., Булатов М. О., Хамітов Н. В. та ін.]. – К. : "Либідь", 2003. – 432 с.
7. Вернадский В. И. Начало и вечность жизни / В. И. Вернадский. – М. : Республика, 1989. – 702 с.
8. Чопра Д. Исполнение желаний. Когда Вселенная на вашей стороне / Д. Чопра ; [перев. с англ.]. – М. : ООО Издательство "София", 2008. – 256 с.
9. Запорожан В. Н. Ноэтика как новое направление социогуманитарной культуры и философии / В. Н. Запорожан // Проблемы биотетики. – 2005. – № 1–2 (5–6). – С. 3–10.
10. Krader L. Noetics : the science of thinking and knowing / L. Krader ; [ed. by Cyril Levitt]. – Peter Lang Publishing Inc., 2010. – 640 p.
11. Brook A. Introduction : Philosophy in and Philosophy of Cognitive Science / A. Brook // Topics in Cognitive Science. – Vol 1, 2009. – P. 216–230.
12. Лозко Г. С. Ноосферний та етноекологічний дискурс освіти в умовах трансгуманітарних викликів життю / Г. С. Лозко // Неперервна професійна освіта : теорія і практика. – 2011. – Вип. 1. – С. 42–59.
13. Pernu T. K. Philosophy and the front line of science / T. K. Pernu // The Quarterly review of biology – Vol. 83, No. 1, March 2008. – P. 29–36.
14. Ящук Т. І. Філософія історії : курс лекцій : [навчальний посібник] / Т. І. Ящук. – К. : Либідь, 2004. – 536 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Filosofiiia : idei, ideologii, personalii [Philosophy : Ideas, Ideologies, Personalities] : [illustrovanyi entsiklopedychnyi dovidnyk] / ukladach Yu. V. Omel'chenko. – K. : Raksha M. O., 2009. – 296 s.
2. Teilhard de Chardin P. Bozhestvennaia sreda [Divine Environment] / P. Teilhard de Chardin. – M. : Renaissance, 1992. – 256 s.
3. Kuznetsov V. Bumerang Noosfery [The Noosphere's Boomerang] [Elektronnyi resurs] / V. Kuznetsov. – Rezhym dostupu : <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0016/001c/00161698.htm>.
4. Nerseiants V. S. Sokrat [Socrates] / V. S. Nerseiants. – M. : "Nauka", 1977. – 18 s.
5. Chanyshev A. N. Kurs lektsii po drevnei i srednevekovoi filosofii [Lecture Course of Ancient and Medieval Philosophy] : [ucheb. posobie dlia vuzov] / A. N. Chanyshev. – M. : Vysh. shk., 1991. – 512 s.
6. Filosofiiia : svit liudyny [Philosophy : the Human's World] : kurs letsii : [navchal'nyi posibnyk] / [Tabachkovs'kii V. G., Bulatov M. O., Khamitov N. V. ta in.]. – K. : "Lybid", 2003. – 432 s.
7. Vernadskii V. I. Nachalo i vechnost' zhizni [The Beginning and Eternity of Life] / V. I. Vernadskii. – M. : Respublika, 1989. – 702 s.
8. Chopra D. Ispolnenie zhelanii. Kogda vseennaia na vashei storone [Wish Granting. When the Universe is on your Side] / D. Chopra ; [perev. s angl.]. – M. : OOO Izdatel'stvo "Sofiiia", 2008. – 256 s.
9. Zaporozhan V. N. Nooetika kak novoe napravlenie sotsiougumanitarnoi kul'tury filosofii [Nooethics as the New Direction of Social and Humanitarian Culture and Philosophy] / V. N. Zaporozhan // Problemy Bioetiki [Bioethics Problems]. – 2005. – № 1–2 (5–6). – S. 3–10.
10. Krader L. Noetics : the science of thinking and knowing / L. Krader ; [ed. by Cyril Levitt]. – Peter Lang Publishing Inc., 2010. – 640 p.
11. Brook A. Introduction : Philosophy in and Philosophy of Cognitive Science / A. Brook // Topics in Cognitive Science. – Vol 1, 2009. – P. 216–230.
12. Lozko G. S. Noosfernyi ta etnoekologichniy dyskurs osvity v umovakh transgumanitarnykh vyklykiv zhittiu [Noospherical and Ethnoecological Educational Discourse in the Transhumanitarian Framework of Life Challenges] / G. S. Lozko // Neperervna profesiina osvita : teoriia i praktyka [Lifelong Education : Theory and Practice]. – 2011. – Vyp. 1. – S. 42–59.
13. Pernu T. K. Philosophy and the front line of science / T. K. Pernu // The Quarterly review of biology – Vol. 83, No. 1, March 2008. – P. 29–36.
14. Yashchuk T. I. Filosofiiia istorii : kurs lektsii [Philosophy of History] : [navchal'nyi posibnyk] / T. I. Yashchuk. – K. : Lybid', 2004. – 536 s.

Матеріал надійшов до редакції 06.03. 2012 р.

Качурина Л. Е. Ноэтика как отрасль науки, ее составляющие и история становления.

В статье рассмотрено становление ноэтики как отрасли науки, описаны ее составляющие и история формирования. Опираясь на высказывания философов, которым уже более 2500 лет, а также верования и представления о мире древних египтян, культура которых насчитывает уже более 6000 лет, высказано предположение о том, что ноэтика как наука зародилась в глубокой древности. Рассматривая ноэтику сквозь призму теорий о ноосфере, глобальных проблемах и магнитном поле Земли, представлены главные направления становления ноэтики в современную эпоху.

Kachurina L. E. Noetic as a Scientific Sphere: the Content and Formation History.

The article examines noetic formation as a scientific field and describes its content and formation history. Basing upon the philosopher's statements, dating over than 2500 years old, as well as ancient Egyptians' beliefs and perceptions, whose culture is older than 6000 years, it is suggested that noetic as the science originated in the hoary antiquity. Considering noetic through the prism of the theories on the noosphere, global problems, Earth magnetic field, the main ways of noetic formation in the modern epoch are represented.